

вважають своїх дітей повністю захищеними (89%). Батьки учнів з ООП значно нижче оцінюють рівень захищеності своїх дітей від психологічного насилля у процесі шкільної взаємодії (41,7%). Водночас, вони вважають, що їх діти більш захищені від висміювання, погроз, образливих висловлювань, ігнорування та неповажного ставлення з боку вчителів (76%), але не з боку однокласників (49%). Тобто найбільшу загрозу захищеності власних дітей вони вбачають у зневажливому ставленні з боку інших учнів.

Дослідження параметру референтності класу в умовах інклюзивної форми навчання засвідчило переважно позитивне ставлення до нього в оцінках більшості батьків нормативних дітей та нейтральне – в оцінках батьків дітей із ООП.

Таким чином, оцінка структурних компонентів психологічної безпеки інклюзивного освітнього простору «задоволеність», «захищеність» та «референтність» батьками нормативних учнів відрізняється від оцінок батьків учнів із ООП. Це дозволило дійти наступних висновків: батьки нормативних учнів оцінюють захищеність своїх дітей від психологічного насилля у взаємодії вище, ніж батьки учнів з ООП; батьки учнів з ООП більш задоволені рівнем поважного ставлення вчителів до їх дітей і менш задоволені рівнем емоційного комфорту їх дитини; батьки нормативних учнів вважають стосунки своїх дітей із однокласниками більш задовольняючими, а клас – дійсно референтною групою для них, на відміну від батьків учнів з ООП.

Ющенко І. М.

ПОЗИЦІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ДОРΟΣЛОГО У ДИТЯЧО-ДОРΟΣЛИХ СТОСУНКАХ ЯК УМОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДИТИНИ

Інтерес психологічної науки до проблематики психологічної безпеки зумовлений потребою більш глибокого розуміння даного феномену та необхідністю вирішення пов'язаних із ним практичних завдань. Серед таких: збереження

психічного здоров'я населення, підвищення його психологічної стійкості, адекватності ставлення до світу та почуття захищеності у нестабільному соціальному середовищі. Вочевидь, особливого захисту потребує психіка дитини, що дозволить їй впоратись з різноманітними небезпечними чинниками сучасного життя. Наразі важливим є виявлення тих умов та детермінант, які дозволять не лише зберегти необхідний рівень психологічної безпеки протягом дитинства, але й створять основи її збереження у дорослому, самостійному житті, а також розробка переконливих пояснювальних схем, що слугуватимуть продуктивній консультативній та корекційно-розвивальній роботі у межах професійної діяльності практичних психологів.

Проблема психологічної безпеки інтенсивно розробляється у сучасній психології. Вона багатоаспектна та має інтегративний характер, оскільки розглядається як процес, як стан та як особистісна властивість. Феномен «психологічна безпека» досліджується на різних рівнях: на рівні середовища, як фактичне забезпечення якості життя та здоров'я людей (Баєва І., 2006; Блінова О., 2017; Зінченко Ю., 2011) та на рівні особистості як переживання психологічної захищеності або незахищеності, сформованості чи несформованості механізмів психологічного захисту та подолання (Зотова О., 2011; Вербіна Г., 2013; Нікіфорова Д., 2013; Ексакусто Т., 2010).

Зміст поняття «безпека» означає відсутність небезпек або можливість надійного захисту від них. Небезпека ж розглядається як наявність і дія різних факторів, які дестабілізують життєдіяльність людини і становлять загрозу для розвитку її особистості.

Аналіз вікових аспектів феномену психологічної безпеки у сучасних теоретичних та емпіричних дослідженнях стосується переважно виявлення чинників, що порушують психологічну безпеку дітей та призводять до відхилень у їх психічному та психологічному здоров'ї (Вихристюк О., 2012; Ісаєв Д., 2013). Численні емпіричні дослідження присвячено психологічній безпеці освітнього середовища загальноосвітніх закладів (Баєва І., 2006; Богомякова О., 2013; Дубровіна І., 2006; Реан А., 2010 та ін.), закладів вищої освіти (Пазухіна Е., 2013; Сороковікова

Е., 2013 та ін.) сучасного інтернет-простору (Солдатова Г., Рассказова Е., 2013; Філіппова С., 2013).

Не менш важливими є дослідження захисних властивостей особистості та умов, що посилюють відчуття психологічної захищеності у дітей. Такий погляд на проблему актуалізує пошук концептуальних засад дослідження психологічної безпеки дітей у площині ресурсного підходу, принциповим для якого є орієнтація на особистісні та середовищні ресурси (Бодров В., 2006; Водоп'янова Е., 2009; Соловійова С., 2010; Десі Е., 1996 та ін.). При цьому провідним ресурсом дитини визнається сім'я (Гаязова Л., 2008; Тітов І., 2016; Hobfoll S., 2001 та ін.).

Доведено, що порушення психологічної безпеки у дітей переживається ними як певний психічний стан чи емоційний комплекс, переважно недосяжний для усвідомлення. Найчастіше він пов'язаний з несприятливою обстановкою у сім'ї та неправильним ставленням батьків, внаслідок чого не задовольняються базові потреби дитини. Ці неусвідомлені переживання завжди були предметом дослідження у психоаналізі, представники якого і впровадили концепт «психологічна безпека» у науковий обіг (Хорні К., 2007).

Схожі погляди на роль батьківського ставлення у формуванні психологічної безпеки дитини як основи її подальшого особистісного становлення отримали розвиток у гуманістичних теоріях особистості А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фромма.

Вагомим підґрунтям для дослідження даного феномену є суб'єктний підхід (Абульханов К., 2017; Брушлінський О., 1996; Рубінштейн С., 1973; Татенко В., 2006). У межах даного підходу центром психологічної безпеки виступає суб'єкт як цілісна, активна, рефлексивна, відповідальна, здатна до саморозвитку інстанція. Основною характеристикою суб'єкта є ставлення до світу, до себе, до інших. Психологічна безпека як базова захищеність особистості визначається, насамперед, її системою ставлень, що досягається внаслідок суб'єктної активності. При цьому підкреслюється, що «психологічну безпеку слід розглядати не як самоціль, а лише як умову особистісного становлення, самореалізації та самоздійснення людини».

Численні сучасні дослідження ілюструють даний підхід (Григорьєва А., Баїшева М., 2015; Тітов І., 2016).

У аналізі чинників психологічної безпеки дитини надзвичайно перспективним, на нашу думку, є розуміння суб'єкта у роботах сучасних дослідників В. Слободчикова та Е. Ісаєва. Автори зазначають, що протягом тривалого періоду дитинства справжнім суб'єктом активності та розвитку є не стільки власне дитина, скільки певна «співбуттєва єдність» дитини й дорослого. Саме значущий дорослий допомагає задовольнити потребу дитини у безпеці, і лише потім – у набутті родової людської сутності. Значущий дорослий визначається дослідниками як рідна й/або близька людина, яка здійснює визначальний вплив на умови розвитку та спосіб життя дитини (Слободчиков В., Ісаєв Е., 2001).

Отже, дитячо-доросла спільність виконує, насамперед, захисну функцію – забезпечення недоторканості дитячої самобутності та нарощування життєздатності, самостійності дитини.

Значимо, що стосунки в дитячо-дорослій спільності можуть розвиватися або в напрямку взаємного розуміння, прийняття, довіри, або стійкого взаємного відчуження. Ключову роль у цьому відіграє позиційне самовизначення значущого дорослого, що є джерелом низки процесів у дитячо-дорослій спільності. Кожній позиції значущого дорослого відповідає певний аспект психологічної безпеки дитини.

Позиція «батько, захисник» виявляється в чутливості до дитячих потреб та переживань, надиханні любов'ю та волею до життя, турботі, фізичному захисті. Внаслідок цих процесів у дитини формуються почуття соціальної приналежності, спокою, захищеності, довіри до світу; відбувається посилення життєздатності дитини.

Позиція «майстер, умілець» – навчання різним способам діяльності, формування необхідних здібностей та вмінь, оволодіння ефективними способами мислення, діяльності та поведінки, що дає дитині відчуття свободи, компетентності та керованості життя, віру в свої сили та здібності.

Позиція «мудрець, наставник» – духовне наставництво, співпереживання радості, краси та самоцінності життя,

підтримка самобутності дитини, що сприяє формуванню цілісності, життєстійкості та любові до життя.

Дорослим, які будують спільне з дитиною життя та відповідають за її розвиток, важливо усвідомити дієвість та необхідність кожної позиції у стосунках з дитиною для її психологічної безпеки та повноцінного розвитку.

Найбільшою загрозою порушення психологічної безпеки дитини є арефлексивність ставлення значущого дорослого до дитини. Таке ставлення виявляється у бідності (примітивності, невиразності) та негативізмі установок дорослого стосовно дитини, обмеженості та неузгодженості ціннісних пріоритетів дорослого або невизначеності ставлення до дитини.

Аналіз теоретичних джерел та психологічної практики дозволяє виокремити типові порушення психологічної безпеки дитини, до яких призводить хибне позиційне самовизначення дорослого стосовно неї у дитячо-дорослій спільності.

Перше з них - співбуттєва окупація і позиційна експансія дорослого: гіперпротекція, гіперотождження, загарбання життєвого світу дитини та «безцеремонність» стосунків, що призводить до блокування повноцінного розвитку, інфантилізації та культивування безпорадності у дитини. Як наслідок – відсутність власного особистісного простору, свободи, відчуття психологічного тиску, наївні та суперечливі уявлення дитини про свої можливості, сили та здібності, почуття некомпетентності, нікчемності, невмілості, неповноцінності.

Друге типове відхилення у дитячо-дорослій спільності – співбуттєва депривація та позиційний сепаратизм дорослого – визначається відособленістю дорослого та формалізацією стосунків. Це виявляється у низькому емоційному залученні дорослого до проблем дитини, гіпопротекції, відстороненості та відчуженні дорослого. Наслідком є безнаглядність та безпритульність дитини, її переживання самотності, непотрібності, покинутості.

Співбуттєва лабільність та позиційний релятивізм - ще одне порушення у дитячо-дорослій спільності, яке визначається суперечливістю, непослідовністю, необґрунтованістю вимог та вчинків дорослого. У результаті – соціальна дезорієнтованість

дитини, відсутність необхідного для психологічної безпеки почуття стабільності, передбачуваності, певної спрямованості та визначеності життя.

Отже, порушення дитячо-дорослої спільності блокують почуття психологічної безпеки, травмують дитину, зумовлюють деформацію її стосунків із оточуючими, перешкоджають особистісному розвитку. Є підстави припускати, що саме ці порушення стають передумовою виникнення у середовищі дітей та підлітків психічних та психосоматичних захворювань, залежностей та інших негативних явищ, зокрема проявів жорстокості та насилля.

Вивчення наслідків порушення психологічної безпеки дітей, на нашу думку, є вагомим приводом для спеціальних емпіричних досліджень та наукових дискусій.

Александрович М. О.

ПЛАСТИЛИНОГРАФИЯ ИЛИ О РАЗВИВАЮЩИХ ВОЗМОЖНОСТЯХ ПЛАСТИЛИНА

*В пальцах теплый пластилин.
В нем плетенье летних листьев,
Виноград в янтарных кистях
И гуляющий павлин.
В нем серебряный цветок
И зверек, прижавший ушки,
В нем яйцо в гнезде кукушки
И любви живой росток.
В нем...*

Ольга-Мария Нехорошева

Игра сопровождает жизнь детей с самого раннего возраста. Игра – это не только средство от скуки, но и возможность развития многих умений и навыков, которые, в свою очередь, помогают в развитии мелкой моторики, памяти, воображения и творческого мышления. Изобразительная